

Тувинский язык, 9 класс

АЙТЫРЫГ № 1. Бердинген сөзүглелден омонимнерден ушта бижинер. Оларны бадыткап, сөс бүрүзү-биле сөс каттыжыышкыны азы домактардан чогаадып бижинер.

Чайның башкы айының сөөлгү хүннериниң бирээзинде, кылаң дээрде хүн чаа-ла өрүлөп орган-даа болза, агаар ышкам, дунааргайы аажок. Эдегей шынаазы дүдүскекте шымнып алган, чиңгир ногаан өңнүг чадып каан хевиске дөмейлежи берген чыткан. Барыын талада көк даглар ындында бажында ак бөрттүг Бай-Тайга дүдүскек өттүр көзүлгөн.

(М. Ховалыг)

АЙТЫРЫГ № 2. Бердинген сөстөрдөн ажык үннерниң кадыг, чымчааның аайы-биле аяннажылгазынга таваржып чоруур сөстөрни бөлүктөп ушта бижинер.

Өөреникчилер, телевизор, аал-оран, школада, кичээлдиг, өөрүшкү, оран-чуртка, клубче, номчууже, амыдыралче.

АЙТЫРЫГ № 3. Бердинген домактардан хөй уткалыг сөстөрни ушта бижинер. Сөс бүрүзүнүн дорт болгаш доора уткаларын тодарадыңар.

Чайның кончуг изиг хүннеринде безин дожу эривес кылаң баштыг тайгалардан Шаалааш хемниң шапкын суу сыстып үнгөш, көк-көк эзимнерни чара-чире халыгылааш, шынап-ла, хемниң адынга чүүлдештир шааладыр-шииледир мөөп-дывылап агып бадып чыдар.

АЙТЫРЫГ № 4. Чугула кежигүннерин тыпкаш, домактың хевиринайтыңар.

Балыктыг-Кара-Сугнуң ынаар хемче кирген белдиринче чоокишулаан тудум, агымы улам дүргедээр.

АЙТЫРЫГ № 5. Сөзүглелден тускайлаан кежигүннерни тодарадыңар. Оларга бижик демдектерин салырын тайылбырлаңар.

Тывавыстың төвү, Кызыл хоорай, хүнден хүнче сайзырап-ла турар. Аалөдээнде дүк каккан хамык улус, өөндөн дойлуп үнгөн арылар дег, аай-дедир хөлзөп-ле турганнар. Тываның Улустуң чогаалчызы, Александр Даржай, аныяк шүлүкчүгө кончуг эки үнелелди берген.

АЙТЫРЫГ № 6. Дараазында схемалар езугаар дорт чугаалыг домактардан чогаадып бижинер.

1. «Д. ч.» – деп, а.с.

2. А.с.: «Д.ч.» – деп а.с.

3. А.с.: «Д.ч.».

Ук домактарга бижик демдектерин салырын тайылбырлап бижинер.

АЙТЫРЫГ № 7. Сөзүглелден нарын домактарны ушта бижиир, оларның хевирлерин айтыр.

Час шинчи кирип орда, шээр мал оолдап эгелээр. Хой, өшкү оолдар турар апаарга, шай сүттээр сүт бар апарганы ол. Чер карарып, хек-даваннар частып турда, инектер бызаалап эгелээр. Анай-хаактар сыргаланып, суг кыдыындан үнгөн талдар чулукталып турда, черден үнгөн талдың бир тудумундан картап алгаш, ону борбактай шарып аар. Хайындырып каан инек сүдүн чылыг-бүлээн кылдыр чылыткаш, хуунга куткаш, ынаар бир шарыг талкартын суп кириптер. Сүттүг хууну кидис-биле ораагаш, өг иштинин бир шөлээн черинге тургузуп каар. Бир хонгаш, азы улуг-ла дээрге үш хонгаш, тарак болу бээр. *(М. Кенин-Лопсан)*

АЙТЫРЫГ № 8. Чагырышпаан нарын домактарның холбашкан эвилелдериниң хевирлерин тодарадыңар.

1. Улус оон-моон шуугаан, а Мыкылай улустуң тоо-быдаргай ыдын оожургадып турган. (С.Т.) 2. Ол ийи чылдарда литературага сонургалым кошкаш кынны берген, ынчалза-даа ында орус хамаатыларның аразынга тура, шору орустаар апарганым меңээ оон-даа ажыктыг болган. (С.С.) 3. Суг боралгак чок болган, ындыг болза-даа чылыг болгаш иринди чытталып турган. (С.Баб.) 4. Часкы хүн үнүп келген болгаш изиг кидин-не кедереп орган. *(А. П.)*

АЙТЫРЫГ № 9. Чагырышкан нарын домактарның тайылбыр домактарының хевирлерин тодарадыңар.

1. Чаяаны көрген, ол душта тыва бижик чогааттыңан деп өөрүнчүг сураг биске дыңналып келген. (С.П.). 2. Класка кирип кээримге, эштерим ам-даа чыылбаан болду. 3. Чечектер катпазын дээш, хүннүң-не суггарып турдувус. 4. Бөгүн арай бораңнап турар боорга, Адыгжы дораан чанып келген. (С.С.) 5. Авам мени чаңчап орза-даа, менээ даады буянның чүве йөрээп чоруур болдур ийин. (М.К-Л.)

Тувинская литература, 9 класс

Онаалга № 1. Үлегер домактарны чедир бижир:

- а) Дус чокта амдан чок, ...
- б) Үлегер сөстө нүгүл чок, ...в) Эртем чокта –
- г) Эртинени черден казар, ...

Онаалга № 2. Кандыг-бир чүвениң азы болушкуннуң онзагай шынарын тайылбырлаарыңа ажыглаан уран-чечен тодарадылганы чүү дээрл?

- а) денелгеб) эпитет в) пейзаж г) портрет

Онаалга № 3. Бердинген чогаалдың жанрын тодарадыңар:

Адым чиген кокаарактың Азыг дижин сыккан болза. Адам каккан дүжүметтиң Ала караан дешкен болза.

- а) ыр
- б) улустуң ырыв) кожамык
- г) үлегер домак

Онаалга № 4. А.Даржайның «Авамга чечээм» деп чогаалының жанрынайтыңар:

- а) боодал сонетб) шүлүк
- в) шүлүглелг) баллада

Онаалга № 5. Басня дээрге...

- а) кижилерниң аажы-чаңын, үүлгедиглерин ойзу сөглээр, кочулал, шоодуг, сургаалдыг, шүлүк тургузуглуг, элдээрткен уткалыг, улуг эвес хемчээлдиг чогаал-дыр
- б) тодаргай авторнуң чогаадыкчы бодалындан тывылган, мөзү-шынар болгаш ниитилел айтырыгларын көдүргөн, хуулгаазын болушкуннарлыг чечен чогаалдың бир хевири-дир

в) бурун шагдан бээр салгалдан салгалче аас дамчып келген, автору чок, чогааттыңан үези тодаргай билдинмес

- г) барымдаалыг чогаал

Онаалга № 6. В. Көк-оол «Хайыраан бот» деп шиизиниң киржикчилери кымнарыл?

- а) Кадай, Сарыг-Ашак, Өске, Кара, Кенден-Хуурак
- б) Хая, Кара-Кадай, Дүрзүң-Мээрэң, Мөңзүүле, Мерген в) Дарган-оол, Күжепей, Күскелдей, Сүрүңмаа, Шаалайг) Шой-Төгүс, Каң-кыс, Арбак мөге

Онаалга № 7. Улустуң ырының сөзүглелинде хөй сек орнунга турза чогуур сөстү бижир.

«Дооразындан харап көөрге, Торгу хээлиг ...»

Онаалга № 8. Авторлуг тоолду тывыңар:

- а) «Балыкчы Багай-оол»
- б) «Бит чүге ээрер болганыл?»в) «Кым эң ажыктыгыл?»
- г) «Деспиде эът»

Онаалга № 9. Кайы терминниң тодарадылгазы-дыр, харыызын бижир: ... дээрге бир чүвениң демдектерин болгаш кылдыныгларын өске чүвелерге хамаарыштырганы болур.

Онаалга № 10. «Интернет четкизиниң амыдыралга ужур-дуказы» деп темага угаап боданышкынныг кыска чогаадыгдан бижир.